

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่มีค่าของประเทศและเป็นแหล่งของทรัพยากรที่สามารถฟื้นฟูและทดแทนได้ สามารถช่วยทำให้สภาพแวดล้อมในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เหมาะสม เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งของดินน้ำลำธารและเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความชุ่มชื้นแก่บรรยากาศ ภูมิภาคใด ๆ ของประเทศที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ย่อมส่งผลให้สิ่งแวดล้อมทั่วไป ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางการเกษตรดีขึ้น

การจัดการเกี่ยวกับป่าไม้ในอดีตซึ่งเริ่มตั้งแต่สมัยก่อตั้งกรมป่าไม้เมื่อ พ.ศ. 2486 การจัดการส่วนใหญ่จะเป็นการทำไม้และอุตสาหกรรมไม้ ต่อมาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศเริ่มเด่นชัดขึ้น เนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้น โดยไม่ได้ฟื้นฟูระบบนิเวศ จึงเริ่มมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่ในช่วงนั้น ราว พ.ศ. 2500 – 2520 ส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้เชิงกายภาพ คือจะดำเนินการในลักษณะสร้างพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นมากที่สุด โดยไม่ได้คำนึงถึงต้นเหตุของการลดลงของป่าไม่ว่าเกิดจากอะไร และภายหลังจึงได้เห็นปัญหาว่าการจัดการเกี่ยวกับป่านั้น สิ่งที่ต้องจัดการให้ดีที่สุดและจะเป็นประสิทธิผล คือการจัดการคนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ป่าไม้ แต่การจัดการที่ได้นั้นเชื่อว่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยเดียวเท่านั้น การจัดการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จได้นั้นจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ปัจจัยควบคู่กันไป ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในเรื่องป่าชุมชน

การดำเนินงานป่าชุมชนเป็นกระบวนการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และการจัดการ รวมทั้งยังสามารถแก้ไขปัญหาเสื่อมโทรมของระบบนิเวศป่าไม้ โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนและองค์กรระดับท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และดูแลรักษาามากที่สุด ลักษณะการดำเนินงานโครงการ เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านในท้องถิ่นร่วมมือกันอนุรักษ์ผืนป่าสมบูรณ์ที่ยังคงเหลืออยู่ และร่วมมือกันดำเนินงานป่าชุมชนในพื้นที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ซึ่งจะเป็นแหล่งป่าไม้สำหรับตอบสนองความต้องการใช้สอย โดยให้ชาวบ้านมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอนนับตั้งแต่การวางแผนกำหนดพื้นที่ การดูแลรักษาและการอนุรักษ์ รวมถึงการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยกำหนดมาตรการในการจัดการป่าชุมชน

นั้นด้วย ทั้งนี้หน่วยงานของรัฐต้องให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ และบางครั้งอาจสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการบางส่วน (โกมล และชัชวาลย์, 2537: 687)

หลักการสำคัญของป่าชุมชนขึ้นอยู่กับทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ป่าไม้เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยให้ประชาชนดำเนินงานด้วยตนเอง รัฐบาลและเจ้าหน้าที่จะให้ความช่วยเหลือในส่วนที่เกินกำลังความสามารถที่พวกเขาจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น เนื่องจากประชาชนต้องดำเนินงานด้วยตนเอง จึงพยายามให้ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการ ปลูก บำรุง ป้องกันรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ด้วยตนเอง ในที่สุดการดำเนินงานจะบรรลุจุดมุ่งหมายคือ หยุดการทำลายป่า และบำรุงรักษาป่า เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้ตนเองและครอบครัว อีกทั้งเป็นแนวทางที่จะทำให้ประชาชนและทรัพยากรป่าไม้อยู่ร่วมกันได้ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน (นิวัติ, 2530: 1)

ในการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนนั้น จะเน้นในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากมีป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการด้านป่าชุมชนหลายแห่ง ซึ่งวัดได้จากพื้นที่ป่าชุมชนที่มากขึ้นกว่าเดิม ชุมชนมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติใช้ตลอดปี ชุมชนมีรายได้เสริมจากแหล่งป่าชุมชนและมีการศึกษาดูงานจากหมู่บ้านอื่น (กรมป่าไม้, 2540: 34)

จากการศึกษาพบว่า มี 5 พื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการป่าชุมชน คือ อำเภอสันกำแพง (บ้านแพะ) อำเภอจอมทอง (บ้านแม่เตี้ยะใต้) อำเภอเชียงดาว (บ้านแม่เมะ) อำเภอฝาง (บ้านห้วยงูใน) อำเภอดอยสะเก็ด (บ้านตลาดจี้เหล็ก) ซึ่งในที่นี้ได้คัดเลือกเพื่อทำการศึกษาป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จอยู่ 2 พื้นที่ ได้แก่ บ้านตลาดจี้เหล็ก ต.แม่โป่ง อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ และบ้านห้วยงูใน ต.สันทราย อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวยังมีการศึกษาน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับอีก 3 พื้นที่ดังกล่าว และในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการเปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนของทั้งสองแห่งดังกล่าว

ดังนั้น จึงเห็นสมควรศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งดำเนินการด้านป่าชุมชนอยู่แล้ว เพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบงานด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ชุมชนรุ่นหลังมีจิตสำนึกหวงแหนและร่วมอนุรักษ์สืบต่อไป อันก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลต่อความมั่นคงด้านทรัพยากรป่าไม้ของชาติและสิ่งแวดล้อมในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ ระหว่างบ้านตลาดจี้เหล็กกับบ้านห้วยงูใน
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค เงื่อนไข และข้อเสนอแนะ จากแนวทางการดำเนินงานในการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

1. ปัจจัยส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ตามกรอบแนวคิด เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ดำเนินการวิจัย 2 แห่ง คือ บ้านตลาดจี้เหล็กและบ้านห้วยงูใน
2. ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน ในพื้นที่ทั้ง 2 แห่งมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า กฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชนที่กำหนดโดยชุมชน ความหลากหลายของทรัพยากรในป่าชุมชน และการแบ่งปันจัดสรรทรัพยากรป่าชุมชนอย่างเท่าเทียม

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาสมาชิกของหมู่บ้านที่ดูแลป่าชุมชน ในพื้นที่หมู่บ้านห้วยงูใน ตำบลสันทราย อำเภอฝาง และหมู่บ้านตลาดจี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

1.5 นิยามศัพท์

ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน หมายถึง เกษตรกรในชุมชนสามารถทำให้ป่าชุมชนมีการพัฒนาจนกระทั่งประสบความสำเร็จ

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มของประชาชนหรือสถาบันในชุมชนนั้นได้ร่วมกันจัดการรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น

การจัดการ หมายถึง การดำเนินงานในรูปแบบที่ทางชุมชนดูแลรักษาป่าในชุมชน เพื่อให้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในบริเวณเดียวกัน มีกิจกรรมปกติของชีวิตเกี่ยวข้องกับ
ผูกพันกัน ในที่นี้หมายถึงชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ๆ มีป่าชุมชน

อายุ หมายถึง อายุเต็มโดยจะนับจาก พ.ศ. เป็นหลัก

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาของผู้ให้ข้อมูลในชุมชนที่มีป่าชุมชน

กิจกรรมในการดำรงชีวิต หมายถึง อาชีพหรือกิจกรรมหลักและก่อให้เกิดรายได้

รายได้ในครัวเรือน หมายถึง รายได้ที่รวมกันทั้งหมดในครัวเรือนของผู้ให้ข้อมูลต่อปี

ระยะเวลาที่อาศัยในหมู่บ้าน หมายถึง ระยะเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่มีป่า
ชุมชนนั้น ๆ

รายได้จากป่าชุมชน หมายถึง ชาวบ้านได้ผลิตภัณฑ์จากป่าชุมชนที่ทำให้เกิดรายได้ต่อปี
เช่น การเก็บเห็ด หน่อไม้ และสมุนไพร เป็นต้น

แหล่งข้อมูลข่าวสาร หมายถึง ผู้ให้ข้อมูลได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนจาก
แหล่งใด

การได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน หมายถึง ผู้ให้ข้อมูลได้รับประโยชน์อะไรบ้างจาก
ป่าชุมชน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งยาสมุนไพร เป็นต้น

ตำแหน่งในชุมชน หมายถึง ตำแหน่งในการบริหารชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
สมาชิก อบต. และคณะกรรมการในหมู่บ้าน เป็นต้น

ความรู้ในการอนุรักษ์ป่า หมายถึง คนที่อยู่ในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้
หรือป่าชุมชนอย่างไรบ้าง ไม่ว่าจะได้รับรู้มาจากทางใดก็ตาม

ชาติพันธุ์ หมายถึง คน เชื้อชาติของคนในชุมชน ได้แก่ ชาติพันธุ์พื้นเมือง ชาติพันธุ์ไทย
ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เป็นต้น

การได้รับประโยชน์จากหน่วยงานราชการเรื่องป่าชุมชน หมายถึง การได้รับความช่วยเหลือ
จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน เช่น ป่าไม้จังหวัด ป่าไม้เขต เป็นต้น

1.6 กรอบแนวความคิด

ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)

1. ปัจจัยส่วนบุคคล

- อายุ
- ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน
- ระดับการศึกษา
- กิจกรรมในการดำเนินชีวิต
- ชาติพันธุ์

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

- รายได้ในครัวเรือน
- รายได้จากป่าชุมชน
- การได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน

3. ปัจจัยทางสังคม

- แหล่งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ
- ตำแหน่งในชุมชน
- ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน
- การได้รับประโยชน์จากหน่วยงานราชการเรื่องป่าชุมชน
- ความเชื่อเกี่ยวกับป่าชุมชน
- การเข้าถึงทรัพยากรในป่าชุมชน

ตัวแปรตาม (Dependent Variable)

การทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการ
ป่าชุมชน

- การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน
- กฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชนที่กำหนดโดยชุมชน
- ความหลากหลายของทรัพยากรในป่าชุมชน
- การแบ่งปันจัดสรรทรัพยากรป่าชุมชนอย่างเท่าเทียม

